

Herman Flodkvist – kulturminnesvårdare och naturvårdare

NILS SUNDQUIST

Författaren till dessa rader hade många tillfällen att sammanträffa med professor Herman Flodkvist. Det kunde gälla både kulturvårds- och naturvårdsfrågor. Det fanns ingen gräns för Herman Flodkvists glödande hängivenhet för kulturen och naturen, hur man skulle skydda och bevara dessa två stora värden. Men Herman Flodkvists djupt mänskliga syn stannade inte vid detta. Han betraktade allt arbete, som en människa utfört efter ett nedärvt system, såsom ”vetenskapligt”: vedsågaren när han sågade sin stock, muraren när han murade sin sten, väverskan när hon arbetade vid sin vävstol – alla tillämpade olika arter av skilda men lika betydelsefulla arbetssätt på vetenskaplig basis. Jag vet mig aldrig ha träffat en sådan person, som med större respekt betraktade alla sina medmänniskors arbete och framställningskonst. Herman Flodkvist var demokraten i detta ords vackraste bemärkelse.

Vem var då denna märklige man?

Min mening är här alls icke att teckna Herman Flodkvists storartade insatser som jordbruksforskare och hydrolog – jag har bara velat nedteckna en bakgrund till det som skall bli mitt huvudämne, nämligen Herman Flodkvist såsom kulturminnesvårdare och naturvårdare.

Gustaf Herman Flodkvist var född på Länna gård i Almunge socken 12 juli 1875. Hans föräldrar var lantbrukare Gustaf Flodkvist och Eva Charlotta Carlsson. Herman genomgick Ultuna lantbruksinstitut och blev där agronom 1901. Student blev han i Stockholm 1905. Lärartjänst följde vid Kronobergs läns lantbruksskola på Stensjöholm 1901–1904 och vid Jönköpings läns lantbruksskola på Hinsekind 1904–1906. 1906–1909 var Herman Flodkvist jordbruksförvaltare hos AB Starfors säteri i Västmanland och 1909–1912 vid Stjärnsund i Närke. 1910–1913 följde tjänsten som jordbrukskonsulent hos Örebro läns Hushållningssällskap och förste konsulent-skap där 1913–1932.

Vid sidan av det praktiska arbetet bedrev Herman Flodkvist intensiv vetenskaplig forskning. 1931 blev han D:r Phil vid Königsbergs universitet i Tyskland och utnämndes 1932 till professor i agronomisk hydroteknik vid Lantbrukshögskolan vid Ultuna. 1934 utsågs han till prorektor och var åren 1940–1943 högskolans rektor. Flodkvist avled i Uppsala 1968, 93 år gammal.

Herman Flodkvist var den förste i Sverige, som – se nedan – yrkade på att den reglering av vattnet i naturen, som utförs för jordbruket, skall göras till föremål för vetenskapligt studium. Flodkvist har särskilt behandlat kulturtekniska frågor, såsom åkerjordens torrläggning och bevattning. Han har utfört undersökningar rörande sambandet mellan de meteorologiska faktorerna samt dagvatten- och grundvattenavrinningen på olika marktyper, lerjordens sprickbildning och genomsläpplighet, olika jordarters torrlägningsbehov, jordens grundförbättring m. m.

Herman Flodkvist var initiativtagare till stiftandet av Örebro läns naturskyddsförening 1924, blev 1936 v. ordförande i Uppsala läns Hushållningssällskap och invaldes 1938 i Kungl. Lantbruksakademien.

Minnesvårdaren

Herman Flodkvist hade en mycket stark känsla för hembygd, minnen och traditioner. Detta har på en mångfald sätt kommit till uttryck. Minnesvårdsintresset står som ett vackert komplement till natur- och miljövårdsintresset hos Flodkvist.

Särskilt påtaglig var Herman Flodkvists positiva inställning till Sveriges försvar och hur man skulle hugfästa minnet särskilt av den försvarsgren, som kavalleriet en gång utgjorde. Detta sammanhänger nära med det förhållandet att Herman Flodkvist fullföljde sin värnplikt vid kavalleriet. Intresset för dragonerna hade den unge Herman fått då han sett Uppsala skvadron av Livregementets dragoner. Dess samlingsplats var på Polacksbacken, vid det hörn av barrskogen, som länge bar namnet Dragonhörnet. 1896 skedde inmönstringen till värnpliktstjänsten vid Livregementets dragoner i Stockholm.

Att vi så väl känner till Herman Flodkvists upplevelser under värnplikts-tiden beror på att han 1961 på Almqvist & Wiksells förlag utgav en skrift om sina "Kavalleristminnen". Författaren är "anonym", ty han döljer sig under namnet "F. värnpliktige livdragonen n:r 64/1896". Förlaget skriver på bokens bakpärm att då det gamla stolta svenska kavalleriet nu – vid

Bild 1. Herman Flodkvist (1875–1968), professor vid Lantbrukshögskolan på Ultuna 1932–1943, dess rektor 1940–43. Fotot ställt till förfogande av Nerikes Allehanda.

mitten av 1900-talet – i det närmaste ”suttit av” för alltid, torde dessa minnesbilder komma att för framtiden utgöra ett värdefullt historiskt material från en gången epok i Sveriges försvar.

Då det förvisso ej är så många av årsboken Upplands läsare som har sig bekant sammanställningen av de kavalleriregementen, som vid sekelskiftet fanns i svenska armén, återges här Flodkvists förteckning över dem.

Livgardet till häst (K 1), Stockholm.

Livregementets dragoner (K 2), Ladugårdsgårde.

Livregementets husarer (K 3), Skövde (fr. o. m. 1905).

Smålands husarregemente (K 4), Eksjö.

Skånska husarregementet (K 5), Hälsingborg.

Skånska dragonregementet (K 6), Ystad.

Kronprinsens husarregemente (K 7), Malmö.

Norrlands dragonregemente (K 8), Umeå.

Bild 2. Minnesstenen över Upsala skvadron, rest på Polacksbacken i Uppsala 1945. På bilden ses förre furirerna Johan Alm och J. G. Broo på Upsala Skvadron. Ur Kavalleristminnen, 1961.

Samtliga dessa regementen omfattade fem skvadroner, var och en om hundra ryttare, med undantag av Skånska husarregementet och Skånska dragonregementet, som vardera hade tio skvadroner.

När Herman Flodkvist skrev detta 1960 återstod av det svenska kavalleriet endast Livgardesskvadronen i Stockholm och Norrlands dragoner om fyra skvadroner i Umeå samt det helt motoriserade Livregementets husarer i Skövde.

Livregementets dragoner sammanslogs 1928 med Livgardet till häst, då båda dessa regementen upphörde och ett nytt bildades: Livregementet till häst.

Vid mitten av 1930-talet växte sig hos Herman Flodkvist och hans gamla kavallerikamrater den tanken alltmera stark att genom bildandet av en kamratförening skapa ett forum för att, så långt det var möjligt, i skilda former bevara minnet och traditionerna från det gamla Livregementet. Kamratföreningens stiftande blev verklighet 7 juni 1935. Den fick namnet "Livregementets till häst kamratförening". Första paragrafen i stadgarna lyder: "Föreningens ändamål är att utgöra en föreningslänk mellan häst-

Bild 3. Minnesstenen över Norra Uplands skvadron, rest vid Gamla Uppsala 1949. Kyrkoherde T. Carlsson talar. Foto Paul Sandberg.

gardister, livdragoner och livryttare (såväl fast anställda som värnpliktiga), vårda regementets traditioner och befodra ett gott kamratskap”.

Till kamratföreningens ordförande valdes prins Gustaf Adolf.

De mera påtagliga uttrycken för Livregementets till häst kamratförenings minnesvårdande insatser är de minnesstenar, som på skilda platser rests och för vilka Herman Flodkvist utförligt redogör i sina ”Kavalleristminnen”. Det var under tioårsperioden 1945–1955 som minnesstenarna kom till. De förtecknas här i kronologisk ordning.

År 1945, 3 juni, avtäcktes av prins Gustaf Adolf en minnessten på Polacksbacken i Uppsala över Upsala skvadron av Kungl. Livregimentets dragoner. Insriptionen har följande lydelse:

”Åt minnet av Upsala skvadron av Kungl. Livregimentets dragoner. – Uppländskt rytteri har här av ålder vapenövats. – Livregimentets till häst kamratförening reste stenen 1945.”

Sommaren 1946 restes på Arenberga bys ägor; nära Märsta järnvägsstation, en minnessten, vars historiska bakgrund är följande: vid Arenberga låg

under 100-årsperioden 1687–1791 övningsplatsen för livkompaniet av det gamla – vid kavalleriets omorganisation 1791 uppdelade – Livregementet till häst. Arenberga-stenen avtäcktes av sekundchefen för Kungl. Livregementet till häst överste Carl-Axel Torén. Inskriptionen lyder som följer:

”Livkompaniet av Kungl. Livregementet till häst hade här sin mötes- och övningsplats åren 1687–1791.

Sentida efterföljare och bygden reste stenen 1946.”

År 1949, 12 juni, avtäckte Livregementets till häst kamratförening en minnessten i Gamla Uppsala över Norra Uplands skvadron, som där en gång haft sin samlingsplats. Stenen avtäcktes av överste C.–A. Torén vid en med korum av kyrkoherde Teodor Carlsson inledd ceremoni i samband med kamratföreningens årssammankomst. Minnesstenen överlämnades för framtida underhåll åt häradsdomare E.E. Erikssons donationsfond. Inskriptionen har följande lydelse:

”Åt minnet av Norra Uplands skvadron av Kungl. Livregementets dragoner.

I Gamla Uppsala by har skvadronen samlats till uppbrött för vapenövning och rikets försvar.

Livregementets till häst kamratförening reste stenen 1949.”

År 1955, 18 september, avtäckte Livregementets till häst kamratförening två minnesstenar i Stockholm, resta till hugfästandet av minnet av de nedlagda kavalleriregementena Livgardet till häst och Livregementet till häst. Platsen var framför Livgardesskvadronens kasern vid Lidingövägen. (Den förstnämnda stenen hade flyttats från plats där den tidigare varit rest.) Inskriptionen på den äldre stenen har följande lydelse:

”Kungl. Livgardet till häst var här förlagt åren 1897–1927.”

Inskriptionen på den nyresta stenen lyder:

”Kungl. Livregementet till häst 1928–1949.”

Avtäckningen av båda stenarna förättades av förutvarande kvalleriinspektören generalmajor Henry Peyron med tal av kamratföreningens ordförande överste Carl-Axel Torén.

Även på annat sätt än genom resandet av minnesstenar har Livregementets till häst kamratförening hugfäst minnet av dragonerna. Under Åby gård i Litslena socken, en mil väster om Enköping, fanns ett dragontorp med tillhörande ladugård. Litslena hembygds-gille hyste ett livligt intresse att bevara det gamla torpet men tillräckliga medel härför saknades. På överste Toréns initiativ bidrog Livregementets till häst officerskår och kamratföreningen med erforderligt belopp. Den siste dragonen på torpet vid Åby var nr 43 Klang på Sigtuna skvadron, som avled vid 90 års ålder. Dragontorpet kallas därför vanligen "Klangens stuga". Invigningen skedde i samband med en hembygdsfest med stor anslutning 26 augusti 1954. Överste Torén talade över ämnet "Det gamla indelningsverket med speciell anknytning till Sigtuna skvadron." Vidare förekom bl. a. uppvisning med hinderridning av Livgardesskvadronen, som till trakten hade förlagt sina fälttjänstövningar.

Framhållas må att under den initiativrika perioden 1945–1955 inom Livregementets till häst kamratförening professor Herman Flodkvist var starkt engagerad medlem av föreningens styrelse.

Naturvårdaren

I vad som ovan anförts har vi kommit i nära kontakt med Herman Flodkvists starka känsla för kulturminnesvård och hembygdsvård. Men ifrågasätts kan om inte Flodkvists insatser för naturvården intar den främsta platsen hos honom – vilket ju är helt naturligt med hänsyn till hans vetenskapliga verksamhet som jordbruksforskare, särskilt som hydrolog.

Herman Flodkvists kollega på Lantbrukshögskolan vid Ultuna, professor Aron Westerlund, säger om Flodkvist: "Han är den förste i Sverige, som yrkat på rent vetenskapliga undersökningar av den inverkan, som ingrepp i markens vattenhushållning utövar inte blott på jordens odlingsbarhet utan även på landskapets natur och biologi."

I sin undervisning vid Lantbrukshögskolan för blivande agronomer betonade Herman Flodkvist starkt att man vid förbättringsåtgärder av olika slag inte skulle göra fler ingrepp än nödvändigt, med andra ord att gå skonsamt fram i naturen. Med sin naturvänliga grundsyn kom Flodkvist att utöva ett starkt inflytande på generationer av blivande agronomer.

I synnerhet vi upplänningar och uppsalabor är Herman Flodkvist stort tack skyldiga för de naturvårdande insatser han gjorde för att de märkliga

Bild 4. Kungsängen i liljeprakt. Från ängsreservatet mot Danmarks kyrka. Teckning av Olof Thunman, pingsten 1941. Ur Sernander-Sandberg, Uppsala Kungsäng (1948).

markreservaten vid Fyrisåns strandområde kom till stånd: dels det s. k. Nántuna-reservatet, dels Kungsängslilje-reservatet. Kungsängsliljan (*Fritillaria meleagris*) är Upplands blomma och den har sin centrala utbredning på Fyrisåns östra strand, på "kungsängarna" strax söder om Uppsala.

Den som skriver dessa rader kan vittna om vilket enastående intresse uppsalaborna, ung som gammal, varje vår ägnade kungsängsliljan. På 1910- och 1920-talen vallfärdade vi ut till kungsängarna och plockade fångvis med liljor. Vi förstod inte då att vår "liljeskövling" var äventyrlig för kungsängsliljans bestånd. Till saken hörde att de av oss massvis plockade liljorna praktiskt taget var helt nerslokade när vi efter några timmar kom hem. En kungsängslilja skall stå och växa på sin äng – först då kommer hon till sin fulla rätt i liv och skönhet.

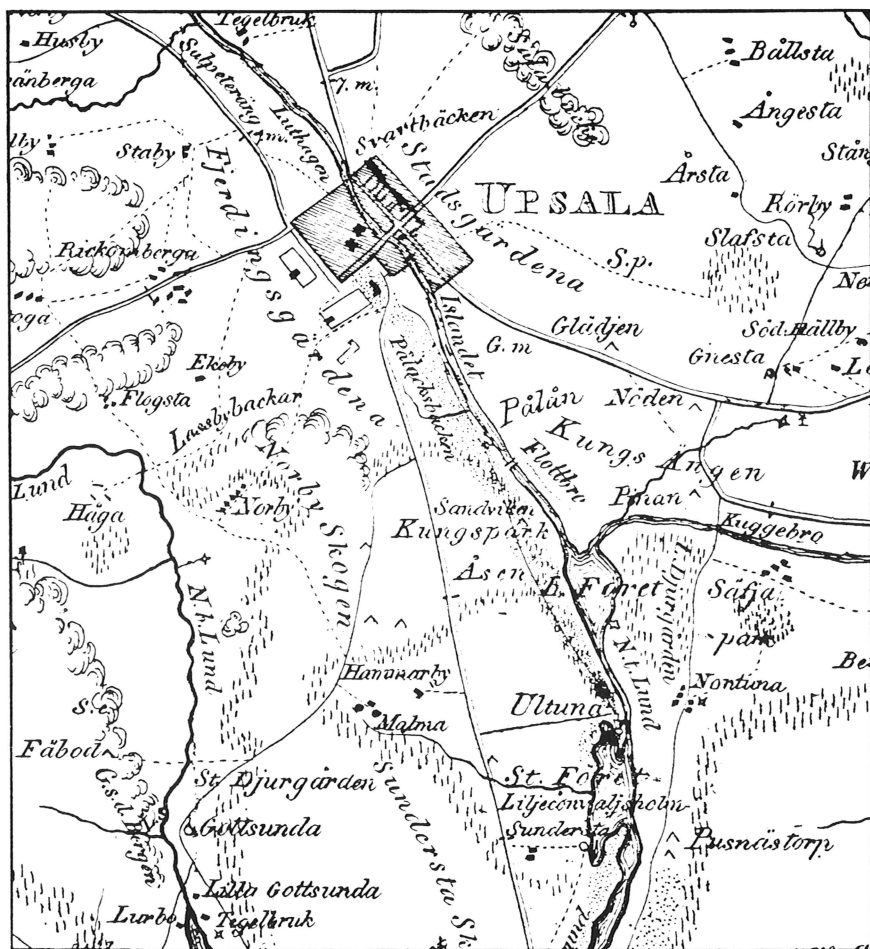

Bild 5. Uppsalatrakten på Göran Wahlenbergs tid. Ur Flora Upsaliensis, 1820.

Här nedan skall endast några ord nämnas om Nántuna-reservatet och Kungsängslije-reservatet. Den som vill fördjupa sig särskilt i det senare reservatet hänvisas till den både vackra och vetenskapligt rika boken "Uppsala Kungsäng", som professor Rutger Sernander skrev och efter Sernanders fränfalle 1944 utgavs i utökad skick av Sernanders lärjunge och assistent fil.dr. Gustaf Sandberg, Uppsala.

Nántuna-reservatet. Redan vid sin ankomst till Ultuna hade Herman Flodkvist upptäckt lövängsresten vid Nántuna. Då det blev tal om att bygga professorsvillor där, reagerade Flodkvist häremot och lät, efter en utredning utförd av Gustaf Sandberg, fridlysa större delen av området. Eftersom detta inne-

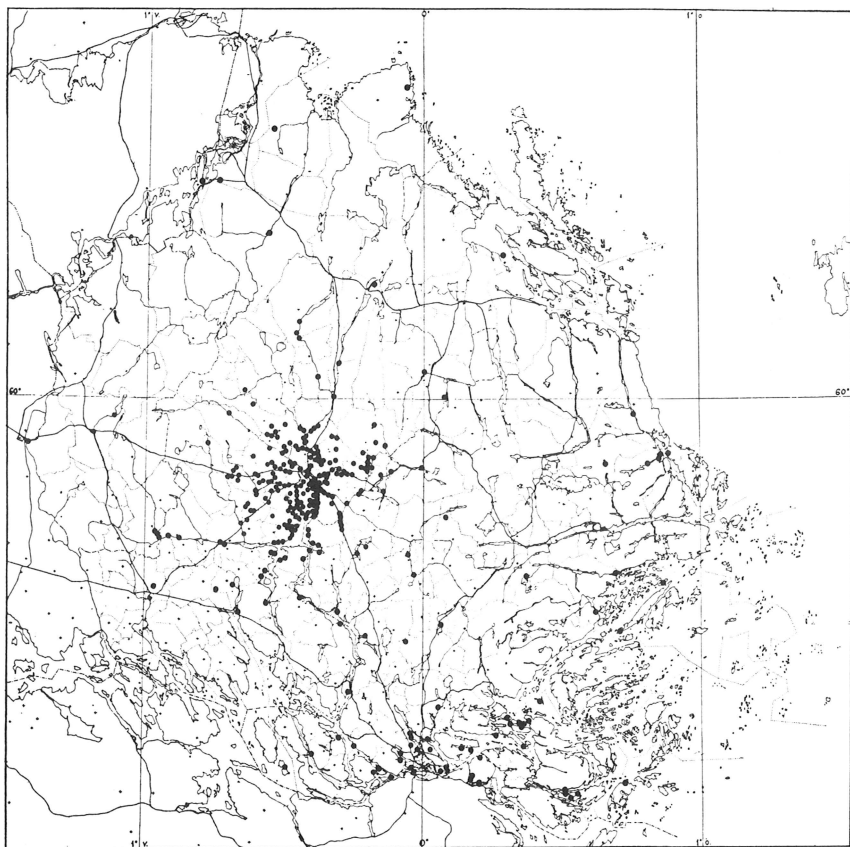

Bild 6. Karta över Kungsängsliljans (*Fritillaria meleagris*) utbredning i Uppland. Efter Erik Almquist. Ur Sernander-Sandberg, Uppsala Kungsäng, 1948.

fattade även forngravar blev det både natur- och kulturreseptat. Det till ytan ganska ringa området kan bli ett embryo till ett i framtiden större natur- och kulturreseptat, omfattande större delen av Fyrisåns strandområden.

Kungsängslilje-reservatet. Förarbetena till reservatet för kungsängsliljan hade pågått i årtionden under professor Rutger Sernanders ledning. Men något egentligt skydd för liljan eller något samlingsverk om den hade ej utkommit. Herman Flodkvist fick en dag plötsligt veta att man avsåg att plöja upp och ändra betesförhållandena på en stor del av den tänkta reservatyten. Flodkvist uppmanade då växtbiologerna att fullfölja reservatstanken och samla resultaten av undersökningarna i en tryckt skrift. Självfallet var här botanis-

Bild 7. Professor Rutger Sernander och professor Herman Flodkvist på Kungsängs-reservatet vid Svenska Botaniska Föreningens exkursion dit 2 juni 1941. Foto Dagens Nyheter.

ternas arbete viktigast. Flodkvist bidrog dock verksamt vid reservatets och Kungsängsbokens tillkomst, som nämnts utgiven av Gustaf Sandberg, vilken även deltog i undersökningarna. Beträffande reservatet bidrog Herman Flodkvist genom uppgörelse med Ultuna egendoms personal om att uppskjuta arbetet samt hur reservatet skulle skötas för framtiden. Beträffande boken tog Flodkvist upp förhandlingar med Almquist & Wiksells Boktryckeri AB, vilket resulterade i att förlaget frikostigt stödde tryckningen av skriften. Flodkvists personliga uppoffringar av tid och av egna medel var stora; det krävdes många resor ut till området, t. ex. vid utstakningen.

Herman Flodkvist var starkt intresserad av jordbrukets historia. Vid Lantbrukshögskolan gjorde han upprepade försök att få inrätta en tjänst häri. Ämnet skulle vara obligatoriskt i agronomexamen. Men som mycket annat gick planen av ekonomiska skäl ej att genomföra. Men Flodkvist gav sig inte. Han anordnade undervisning i jordbrukets historia i anslutning till sitt eget ämne, särskilt vid exkursionerna.

När Herman Flodkvist omsider pensionerades som professor tog han sitt sista större initiativ. Han startade "Grundförbättring", en tidskrift för artiklar rörande markens grundförbättring. Han var dess redaktör och allt i allo till vid pass 80 års ålder. Tidskriften finns ännu kvar i något ändrad form.

För Herman Flodkvist var det främst Almunge- och Länna-trakterna som stod hans hjärta närmast när det gällde hembygdsvård. Men även till platser, dit han tillfälligtvis kom, levde han sig in i hur befolkningen en gång bott och verkat. Man kunde se honom stående vid lämningarna av ett gammalt torp med resterna av spis och sliten dörrsten, med några förvildade äpple- eller päronträd strax bredvid, berättande om människors förhållanden under svunna kargare tider.

Medan Herman Flodkvist ännu levde hade han uttalat önskemålet om att vid hans gravsättning i familjegraven i Örebro klockorna i hemsocknens kyrka Almunge i Uppland skulle ringa. Så skedde även.

Vid nedtecknadet av minnesorden över min gamle vän Herman Flodkvist har jag haft ovärderligt stöd av hans son fil.kand. Harald Flodkvist och fil.dr Gustaf Sandberg. För detta bistånd uttalar jag mitt varmaste tack.